

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti
Evropský sociální fond

Přehled dějin evropského umění

Románské umění v Anglii

přednášející: Ing. Petr Macek, PhD.

Románské umění v Anglii

Úvod

Situace ve Velké Británii se díky její izolované ostrovní poloze vyvíjela značně odlišně od situace na pevnině. Akcenty byly kladeny na podstatně jiné skutečnosti včetně událostí, tvořících zásadní zlomové zvraty. Takovým zcela zásadním přelomem byla nesporně bitva u Hastingsu, kde v roce 1066 Norman Vilém Dobyvatel porazil krále a se svojí družinou rychle pokořil a ovládl většinu ostrova. Severský „barbarský“ původ však byl u dobyvatelů již dříve přehlušen vlivem Francie, kde Vilém v Normandii vyrůstal.

V Anglii se Normané projeví stejně jako na ostatních dobytých územích. Oblast vždy silou ovládli, současně ale přejali řadu místních zvyklostí, což se týkalo zejména kultury a celkového životního stylu.

Jejich výchozí „styl“ v tomto případě vycházel především z francouzského umění, které bylo ve své základní výrazové rovině přeneseno na britské ostrovy. Jak již bylo řečeno, Normané do svého rejstříku převzali i řadu místních kulturních vlivů. Výsledný styl se proto částečně kombinoval i s místním rozvinutým anglosaským uměním, které konzervovalo řadu seversky orientovaných projevů. Neopomenutelný byl vliv vycházející ze Skotska a Irska. V tomto případě se jednalo o zajímavou situaci. Iroskotské umění totiž ve své prvotní podobě vycházelo ze severských dekorativních principů, které byly výrazně abstraktní, geometrizující. Patrně zejména proto se tehdejší anglické umění, přesněji normanské umění na území Anglie, dobře propojovalo se silicím vlivem řady protichůdných tendencí opětovně odkazujících na stylizované severské umění. Nejvlivnější bylo území dnešního Dánska. Přes veškeré uvedené posuny byla ale na normanském dvoře určující pevninská francouzská kultura.

Pro pozdější dobu je podstatné, že roku 1154, po smrti potomků Viléma Dobyvatele, se vlády v Anglii ujal rod Platnagenetovců. Původem francouzská dynastie ještě více posílila propojení s pevninou. V této době se ale jednalo spíše o mocenské soupeření a vymezování, které se projevovalo vyhraněnějším místním stylem. I když tedy nadále pokračovalo silné ovlivňování Francií (zejména severní oblasti ostrova - Skotsko), Anglie již našla svůj vlastní osobitý výraz. Originální styl tedy započal jako určitý eklektický budovaný celek, který však velice brzy našel vlastní vyjadřující prostředky. V Anglii se díky výše uvedeným historickým událostem v podstatě nehovoří o románském umění, jako na pevnině. Tato doba spojená s Normany je označována jako umění normanské. Protože se ale přes veškerou výlučnost vyvíjelo ve společném (západo)evropském prostoru, lze v nejobecnější rovině styl románský a normanský poměrně dobře propojit.

Architektura

Architekturu je třeba členit více, než v jiných oblastech středověké Evropy dle druhu staveb. Z pohledu Normanů byly nejdůležitější hrady, sloužící současně nejen jako sídlo nového pána určité oblasti ale zejména jako vojenské centrum udržující pořádek na dobytém území. Kamenné hrady použitého typu vznikly prvotně ve Francii, odkud je Normané s určitými úpravami a inovacemi převzali. Výstavné objekty navázaly na některé starší zvyklosti. V terénu byla mnohdy nasypána umělá návrší - motty. Na nich vznikaly objekty věžového charakteru obehnané obvodovou hradbou. U výstavnějších objektů převládly určité reinterpretace francouzských donjonů maximálně kumulujících obytnou i obrannou funkci do hlavního objektu. Zmínit lze prvotní sídla jako např. hrady v Rochestru, Windsdoru ze 11. století, či o něco mladší sídla v Coinsborough, či Kenilworthu ze 12. století.

Nejznámější a současně významnější je nepochybně londýnský Tower, stavěný v letech 1078 - 1087. Jeho sevřená hmota díky náročnosti odpovídající sídlu panovníka objemově značně narostla. Vznikl zde složitý, funkčně dobře řešený systém. Uměleckým vrcholem zde byla palácová kaple, vystupující svým oblým závěrem ze hmoty stavby. Její interiér se svým sloupovým ochozem snaží v menším měřítku vyvolat dojem větší sakrální vícelodní stavby.

Tato část hradu dobře ilustruje ještě jeden aspekt. Obecně lze u Normanů spojovat jejich expanzi s velice těsným spojením s církví. Přes řadu rozporů většinou těsně spolupracovali s papežem, který jim udílel značné pravomoci. I když byli Normané na svých dobových výpravách velice krutí - a to i na dobové zvyklosti – stavbou nových kostelů a klášterů si zajišťovali podporu církevních představitelů. Nejvýstavnějšími stavbami proto byly pochopitelně velké kostely a kláštery.

Normanské stavby však měli v Anglii jednoho významného předchůdce. Nejvýznamnější londýnská katedrála – Westminster – byla založena Eduardem Vyznavačem již v roce 1049(?) a její řešení lze označit nejméně jako silně poznamenané normanským stylem, a to již před rokem 1066. Následná situace proto mohla využít určitých starších výrazových prostředků, které její akceptaci výrazně napomohly.

Nesporným výchozím základem byly Normany budované objekty na pevnině, zejména oba klášterní objekty v Caen, spojené přímo s Vilémem Dobyvatelem (klášter s kostelem Saint-Etienne, stavěno od roku 1064). Základní podoba dynamické longitudinální stavby bazilikálního řešení, většinou se dvojicí západních věží, byla zachována. Proměnu však doznal jejich půdorys, který byl ještě více expresivně protažený. Typickými se staly mnohdy značně převýšené věže nad křížením, které ve výsledném účinku vyvolávaly napětí mezi určujícím podélným řešením a svojí vlastní centralizující rolí.

Dalším markantním znakem, ve kterém se anglické katedrály odlišily od řešení užívaného na pevnině, bylo západní průčelí. Základní dvouvěžová koncepce s výraznějšími vertikálními tendencemi zde byla nahrazena průčelní stěnou, kde věže tvořily spíše její doplňky. Fasády pak působily více svým horizontálním vrstvením bohatě řešených prvků, než tektonicky budovanou, vertikálně chápanou stavbou. Do aditivně řazených nik byla mnohdy vkládána bohatá sochařská výzdoba, která se daleko méně koncentrovala na vstupní portály. Zmínit je třeba katedrály v Ely, Peterboroughu, Winchesteru, či Norwichi.

V Anglii bývají sledovány dvě základní školy, které určuje podoba východního závěru. Podstatnější je rovný závěr s rovnoběžně seřazenými apsidami. Zde měl snad vliv starší předrománský výraz. Tento typ se později vypuštěním apsid vyvinul do podoby typické anglické sakrální stavby s rovným závěrem pročleněným velkým oknem. Naopak druhá skupina byla těsněji spojena s Francií, což dokládá sevřenější závěr skládající se z velké apsidy obklopené ochozem.

Katedrála v Peterboroughu je zajímavá nejen rozvíjením členění stěn, ale dřevěným stropem (dnešní je mladší, zachovává však prvotní charakter normanského objektu). Tento typ v Anglii předcházela klenuté prostory a jeho původ sahá až do pravěku. Od té doby existovaly na ostrovech i rozměrné stavby, jejichž konstrukce byla tvořena mohutnými dřevěnými prvky s využitím jejich konzolovitého usazení. Nejen sakrální, ale i profánní objekty se tak staly jedním z nejcharakterističtějších projevů. Do krovů otevřené konstrukce jsou pro Anglii typické až do 19. století. Nutno doplnit, že do krovu otevřené, od lodi však vaznými trámy oddělené konstrukce jsou typické i pro Středomoří. V Anglii však došlo k těsnému propojení interiéru s úsekem krovů, které společně vytvářely zcela originálně pojatý prostor.

Spojení konstrukce s reprezentativními prostory vyvolalo dekorování do té doby utilitárně využívaných dřevěných prvků, které dokonale propojovaly stavební i výtvarnou funkci. I když jsou tyto konstrukce spíše spojovány s následujícím gotickým obdobím (např. sál londýnského parlamentu), jejich původ a rozšíření do význačných objektů je třeba spojovat právě s Normany a jejich ovlivnění staršími místními projevy.

Za nejtypičtějšího představitele normanské sakrální architektury bývá považována katedrála v Durhamu (1093-1133). Dodnes je tato stavba charakterizována jako dobový manifest zosobňující sílu, moc a v řadě interpretací i aroganci nových vládců.

Význam kladený na podobu katedrály dokládá zde zřejmě poprvé v celé středověké Evropě užití kompletní sklenutí žebrovou klenbou. Typický byl její (nedochovaný) přímý závěr s řadou apsid, v lodi se v plné mohutnosti objevilo střídání sloupů se svazkovými útvary a (mladší) věž nad křížením. Jedním z nejpodstatnějších znaků je originální dekorace zmíněných masivních sloupů. Jejich povrch byl až po osazení dekorován kobercovým geometrickým dekorem tvořeným souběžnými řadami zalamovaných hlubokých zářezů. Právě na tomto detailu lze doložit střet několika výtvarných poloh, někdy vykládaných jako propojení severských a antickou ustavených principů.

V anglických katedrálách se neobyčejně časně projevují i lomené oblouky, typické zejména pro katedrálu v Ely. Jejich brzké užití vyvolává diskusi o prvenství gotického stylu, kde Anglie soupeří přímo s oblastí Ile-de-France.

Sochařství

Pro Anglii byl typický výrazný a osobitě utvářený dekor. Mnohdy vycházel ze znaků spojovaných právě s Normany. Jedná se zejména o překládané oblouky vytvářející tak systém hrotitých útvarů, dále „zic-zac“ dekor tvořený tvrdě lámanými diagonálními liniemi a často užívaný multiplikovaný drobný zubořez. Zejména tyto prvky až s podivuhodnou důsledností propojují území ovládané Normany, a to jak oblasti ve Francii, tak Anglii a dokonce i na středomořské Sicílii.

Sochařská díla se vázala jako v jiných oblastech na architekturu. Oproti architektuře, kde Anglie soupeří s Francií o původ žebrových kleneb, hrotitého oblouku a dalších znaků předznamenávajících gotiku, není místní sochařská produkce do té míry zásadní. Mezi nejcharakterističtější projevy kombinující výše uvedené vlivy náleží portál katedrály v Ely (po roce 1150) s tympanonem zobrazujícím Krista v mandorle, či rustikálnější portál menšího kostela v Kilpecku (před 1140) dobře dokumentujícím průnik řady vlivů formujících normanské umění.

Knižní malba

Knižní malba tvořila i v této oblasti výraznou složku dobového umění. Při dobu před polovinou 11. století je významná tzv. „Frankosaská škola“, zahrnující mimo sledovanou Anglii zejména severní Francii. Typickými projevy je Evangeliář amienský (1030), případně Život sv. Audomara (1050). Již zde se projevuje výtvarné propojení s pevninou, které vyvrcholí po roce 1066. Pro knižní malbu měla zásadní význam klášterní skriptoria. K nejvýznamnějším náležely školy v Canterbury, dále pak Bury a St. Albans. Starší vlivy se odrazily v náročném dekoru a expresivností jinak realisticky odpozorovaných postav; typické byly silné linie a velice výrazné tmavší barvy (zejména inkarnát). Patrně nejvýznamnějším dílem je Winchesterská bible (1160-1170), dále žaltář ze St. Albans (Roger ze St. Albans, 1119 – 1146).

Umělecké řemeslo

Z uměleckého řemesla lze zmínit bohatě dekorovaný svícen z počátku 12. století z Gloucesteru. Mimo bohatý vegetabilní dekor je zde použita i figurální výzdoba odkazující k dveřím z Hildesheimu (lidské postavy, zejména však fantastická zvířata). Dílem, které předznamenává celé sledované období je tapisérie (vlastně výšivka na plátně) z Bayeux. Vznikla brzy po invazi a celou anabázi zachytila v podrobném naturalistickém popisu s řadou výjevů zachycujících mimořádně hodnotné a jinak nedostupné dobové reálie.

Literatura:

Rolf Toman (red.): Románské umění. Bratislava Slovart, 2005.

Dějiny architektury: Praha Odeon 1990.

Wolfgang Braunfels: Abendländische Klosterbaukunst. Köln DuMont, 1985.

José Pijoan: Dějiny umění 3, Praha Odeon, 1978.

Conant, K. J.: Carolinian and Romanesque Architecture, 800-1200. New York - Harmondsworth, 1974.

René Huyge (red.): Umění středověku. Umění a lidstvo. Praha Odeon 1969.

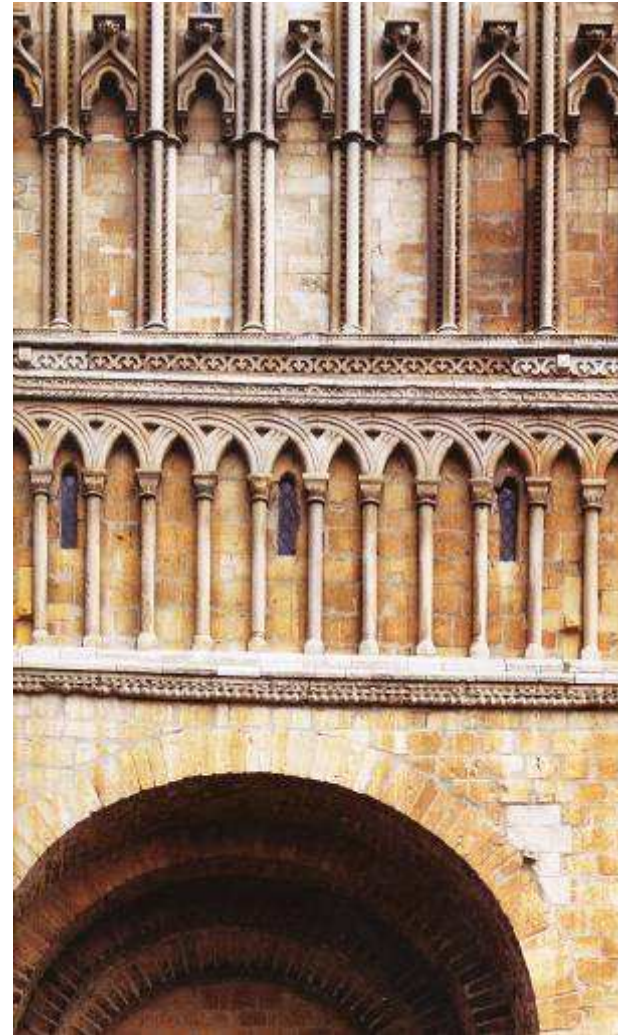

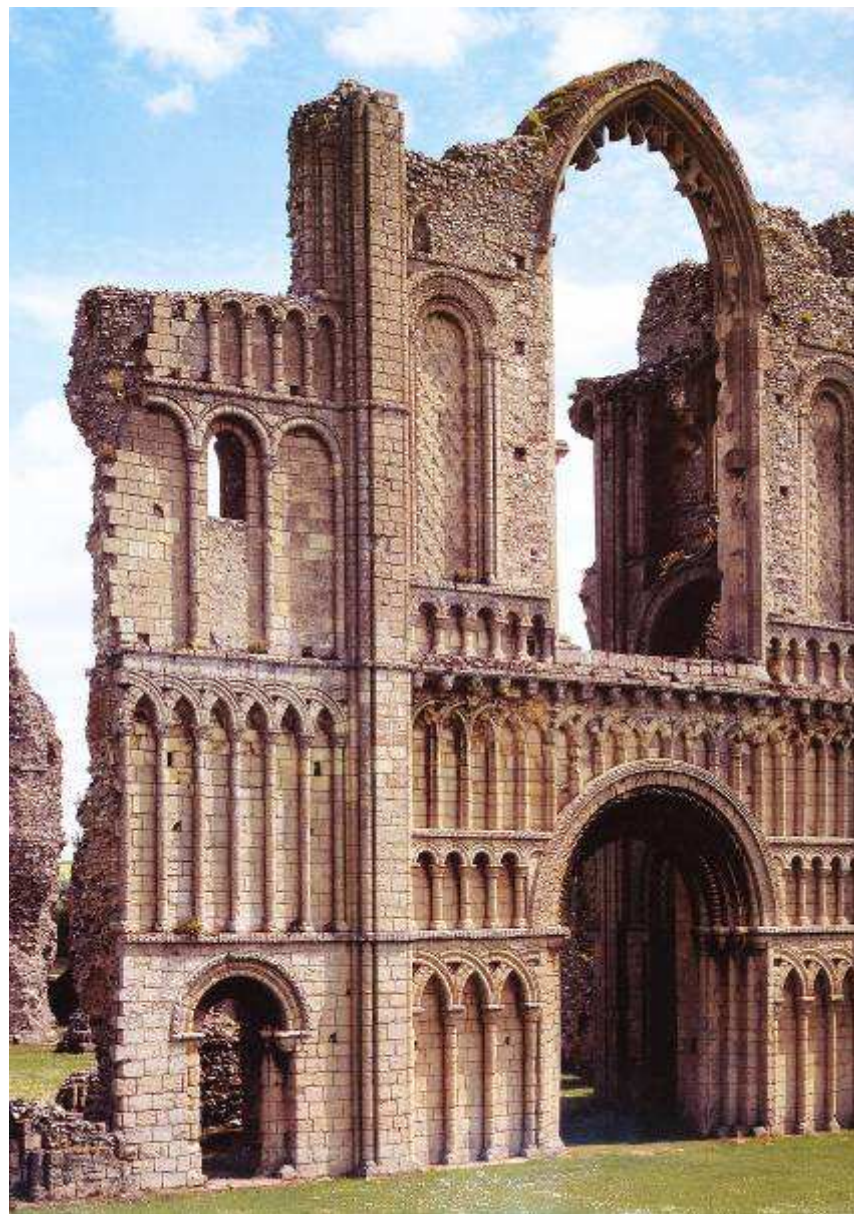
Saint-Etienne, Caen 11.-12.st.
(normanská fundace)

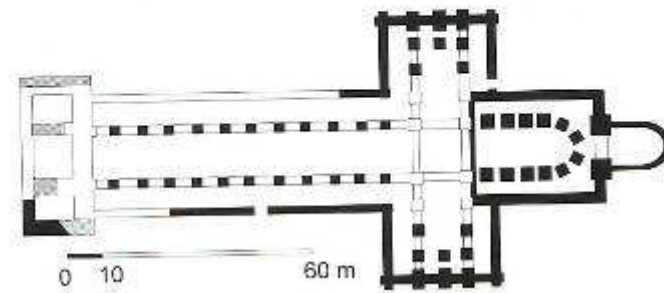
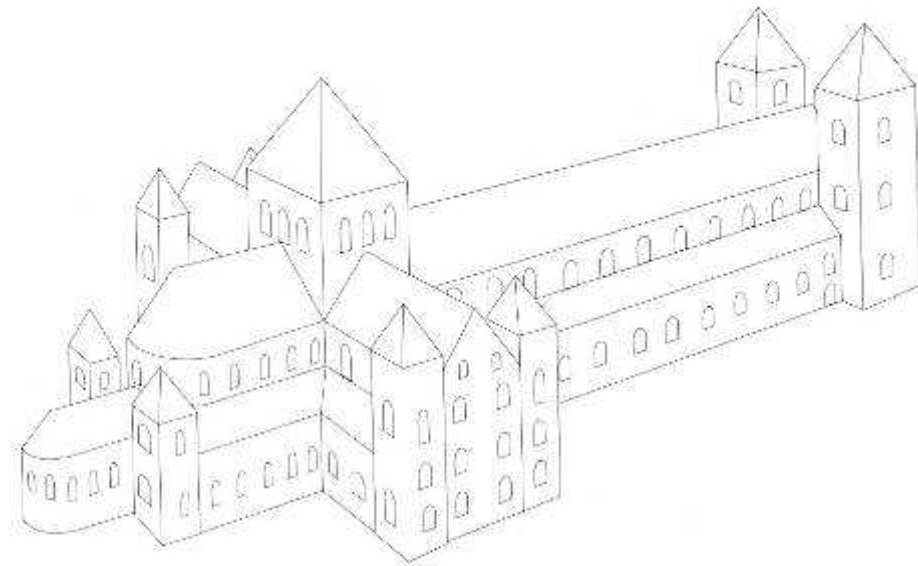
St. Albans, katedrála (opatství) sklonek 11. století, přímá vazba na Caen

Lincoln, katedrála, 1073-1092, půdorys a detail průčelí

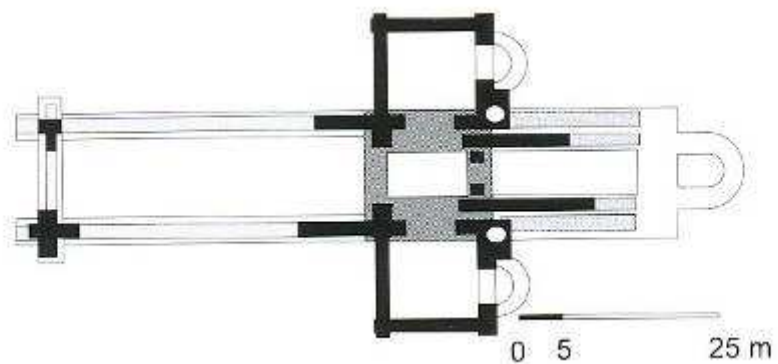
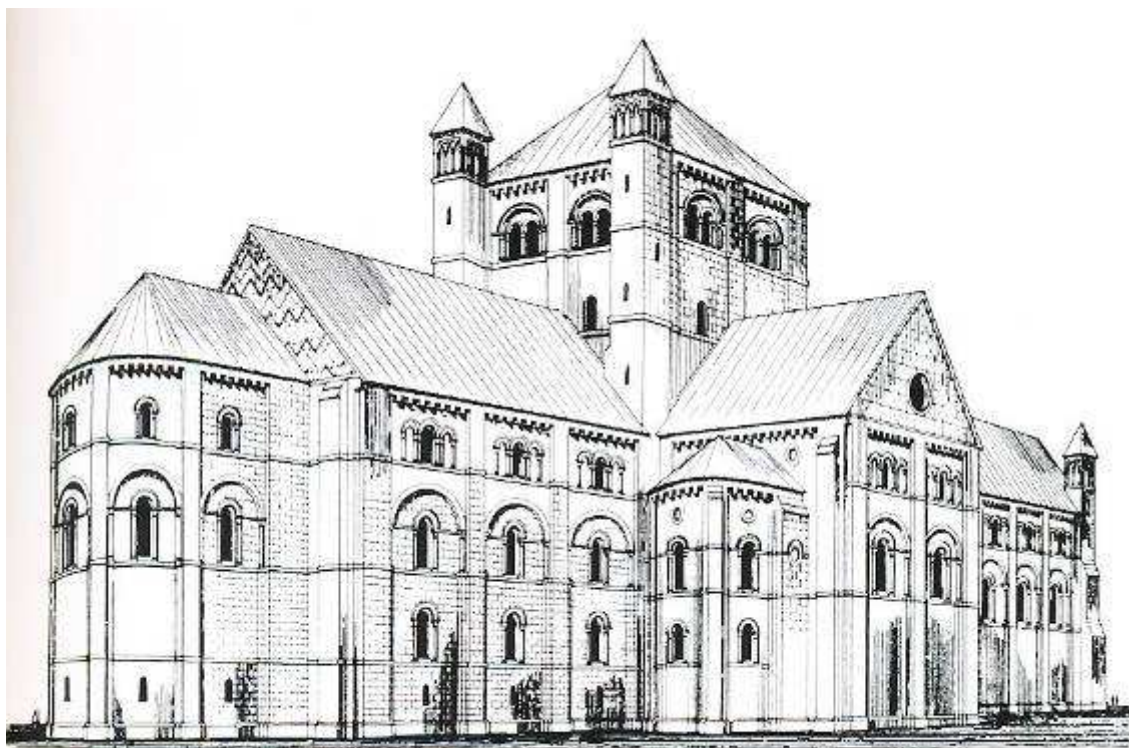
Hrad Acre, býv. benediktinský klášter, po r. 1089

Winchester, katedrála, od r.1079, rekonstrukce

Winchester, katedrála, od r.1079, transept

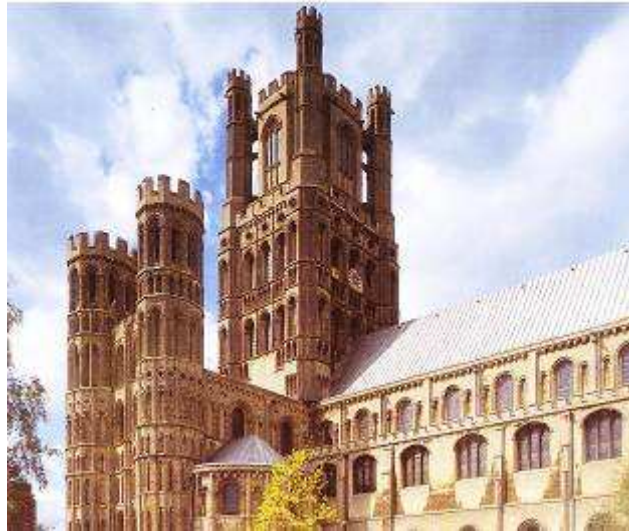
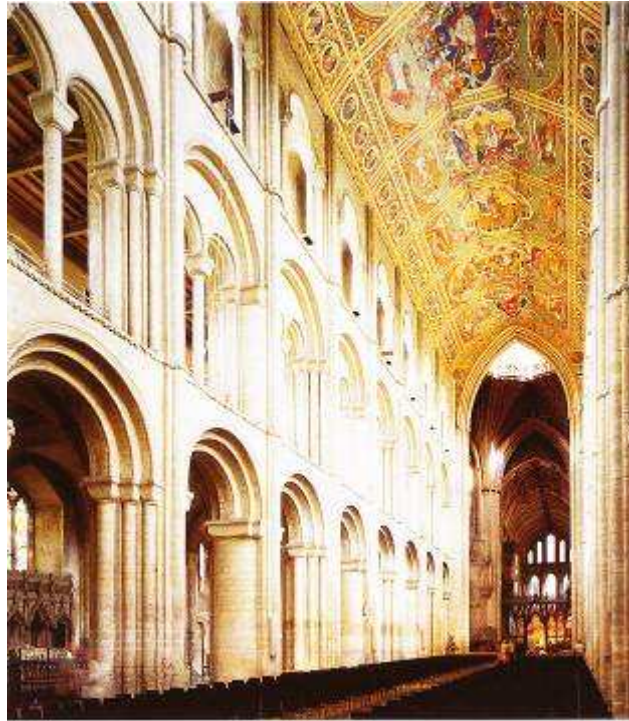

York, katedrála, kolem r. 1079, rekonstrukce

Ely, katedrála, po r. 1081, fasáda nedokončena

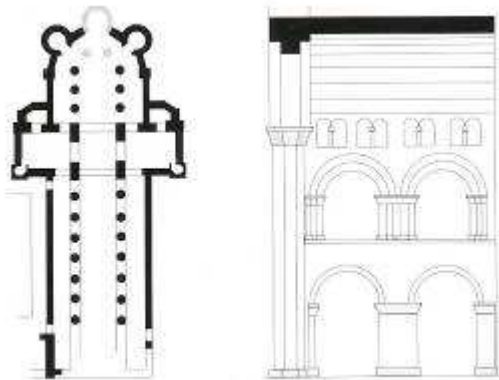
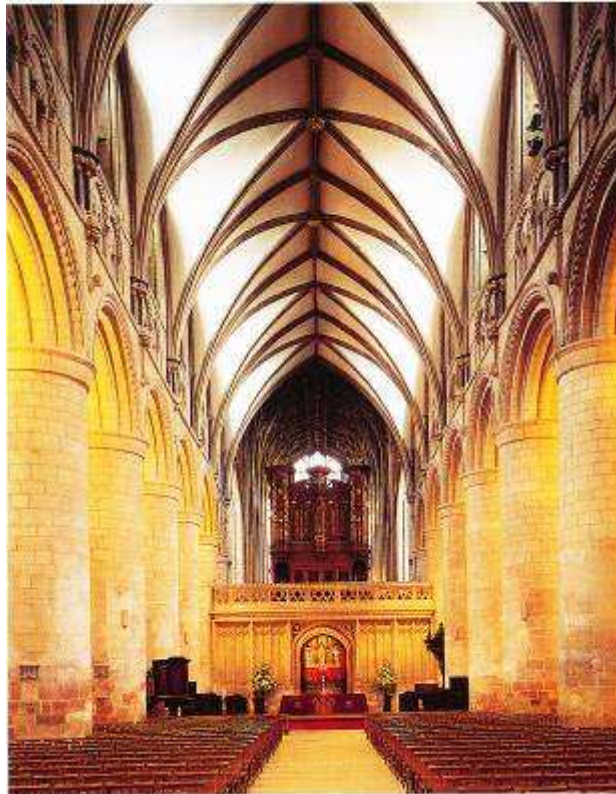

Ely, katedrála, po r. 1081, interiér lodi a záp. průčelí

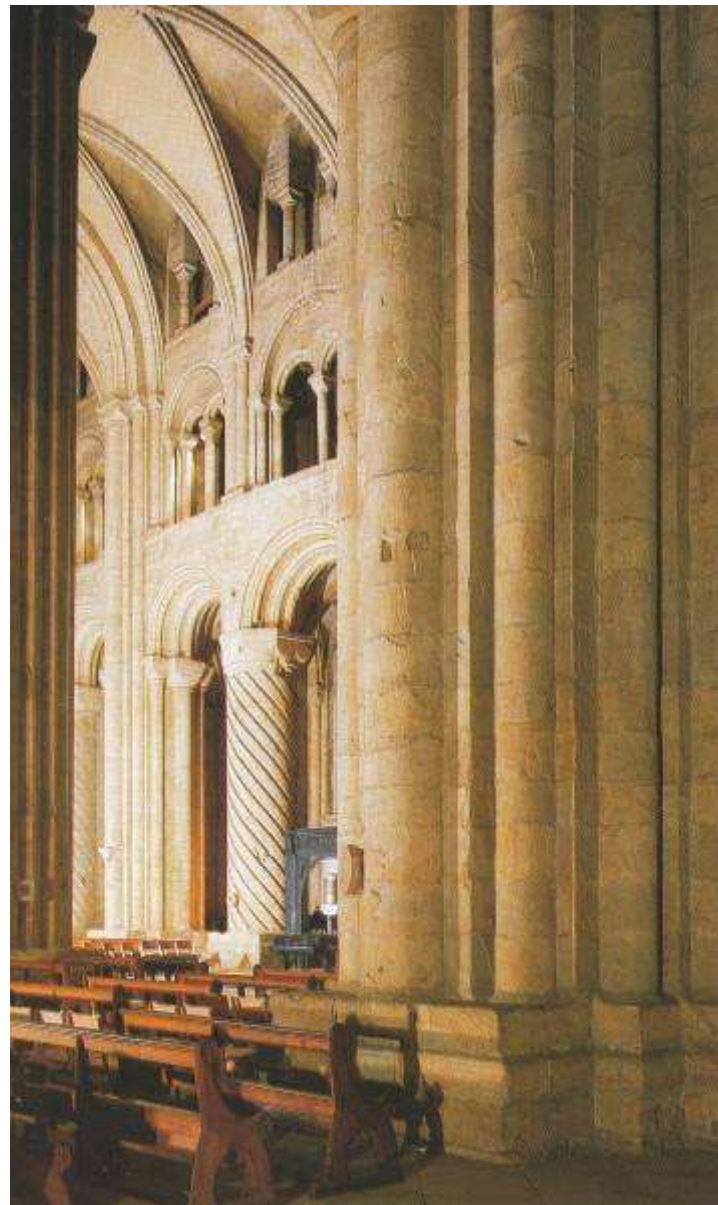
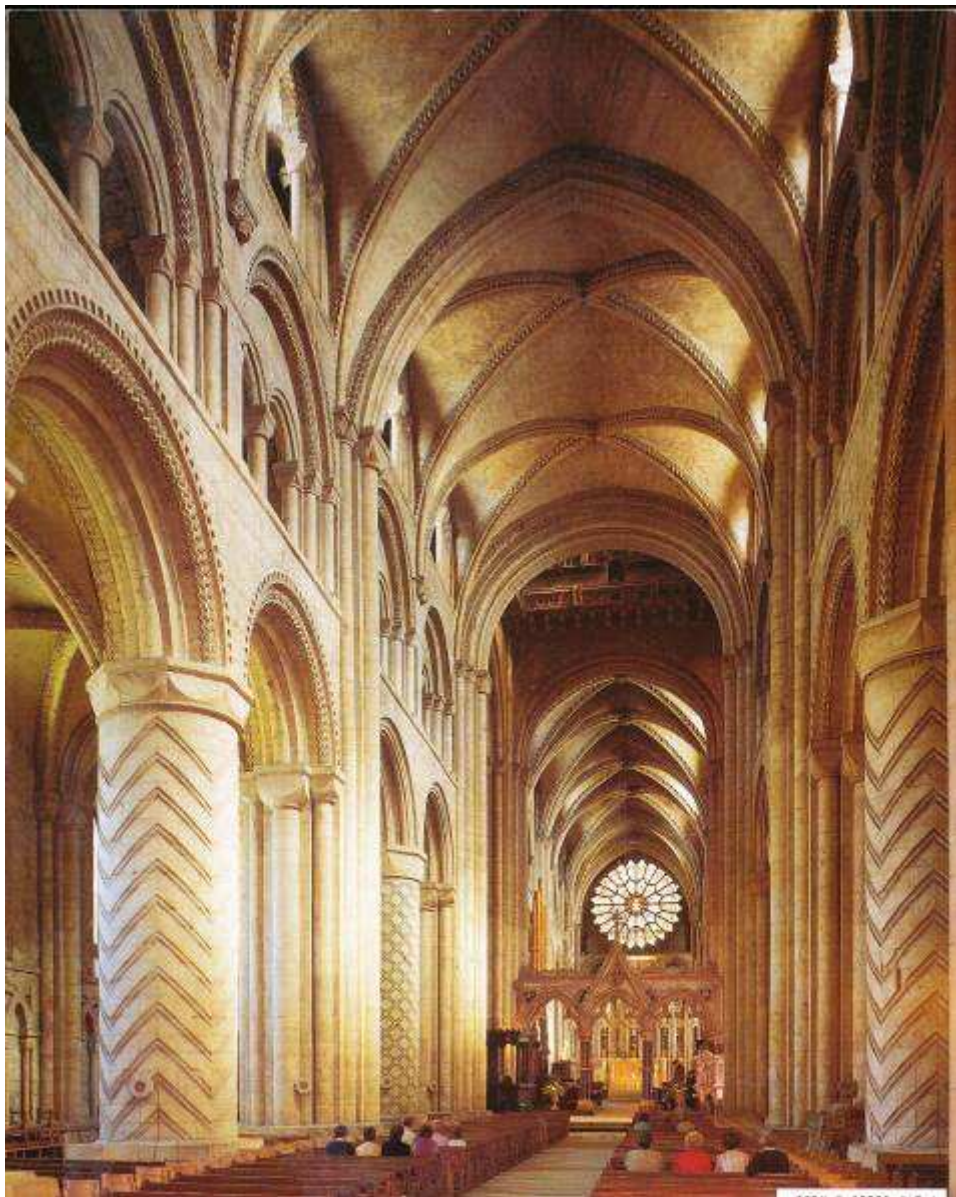
Canterbury, katedrála, detail slepé arkády, před 1086

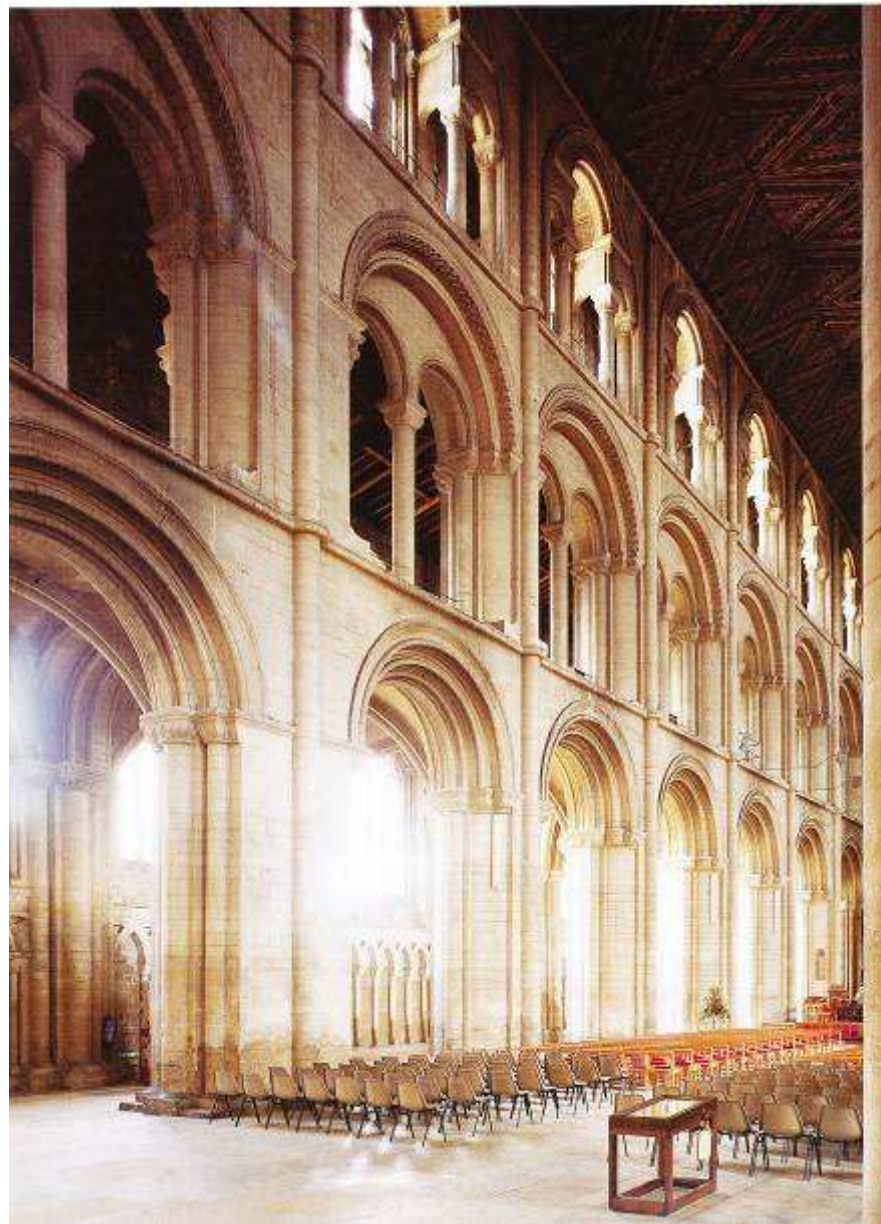
Gloucester, katedrála, po r. 1089, klenba mladší

Durham, celkový pohled

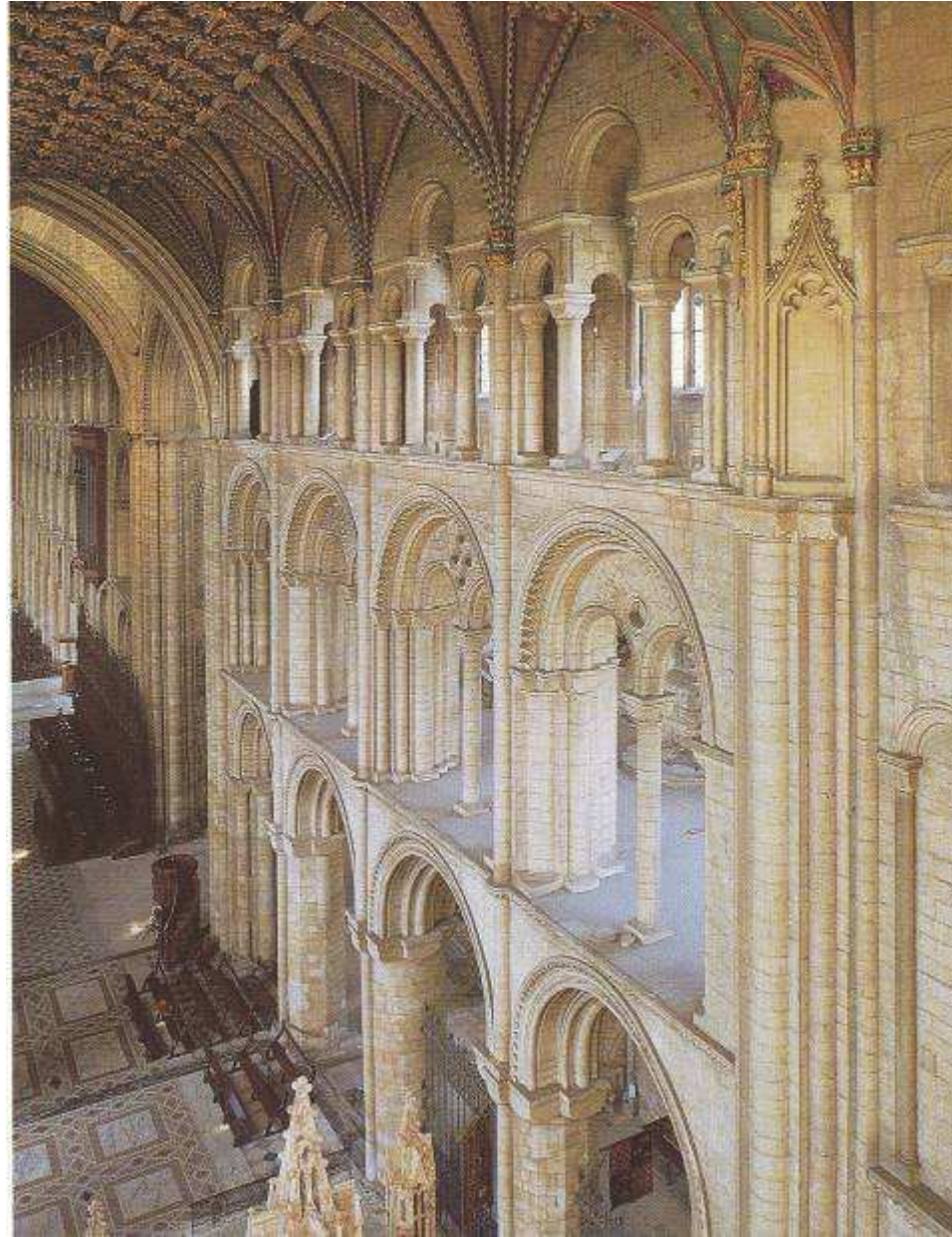

Durham, katedrála, 1093-1133

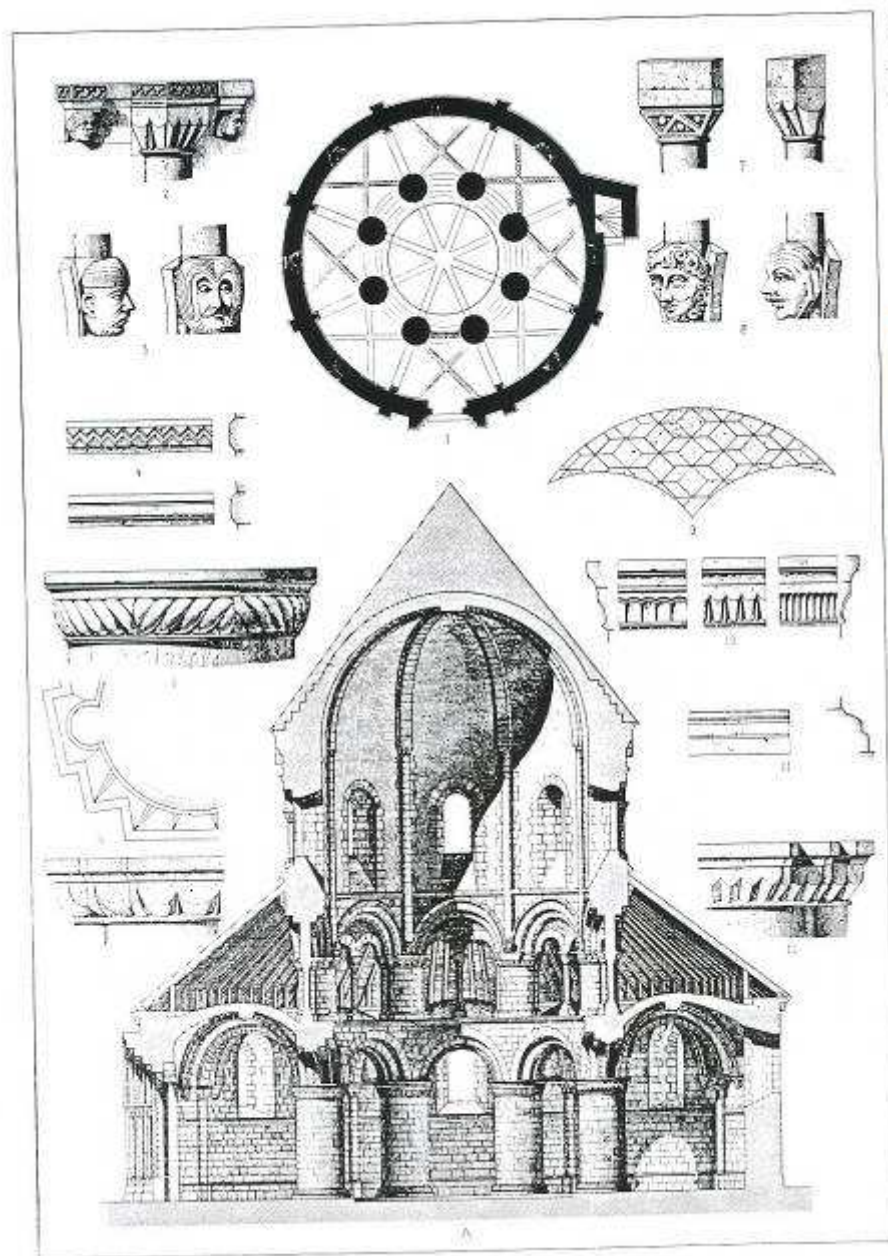

Pádórys stavby Jeana de Sa

Petersborough, katedrála, kol. r. 1118

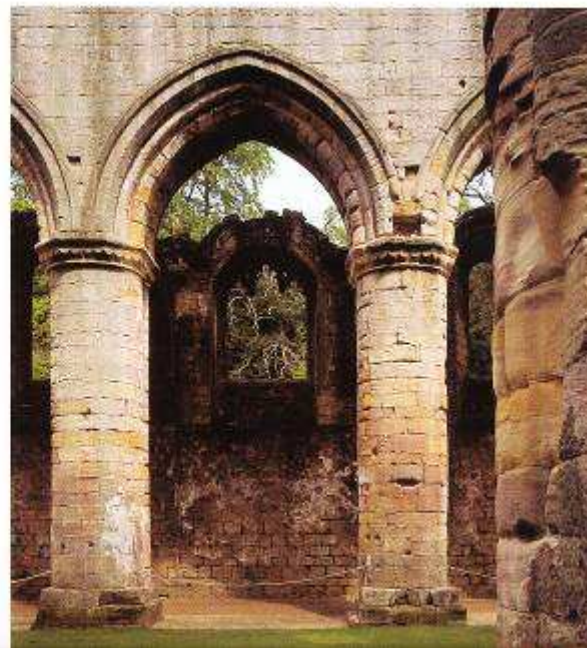
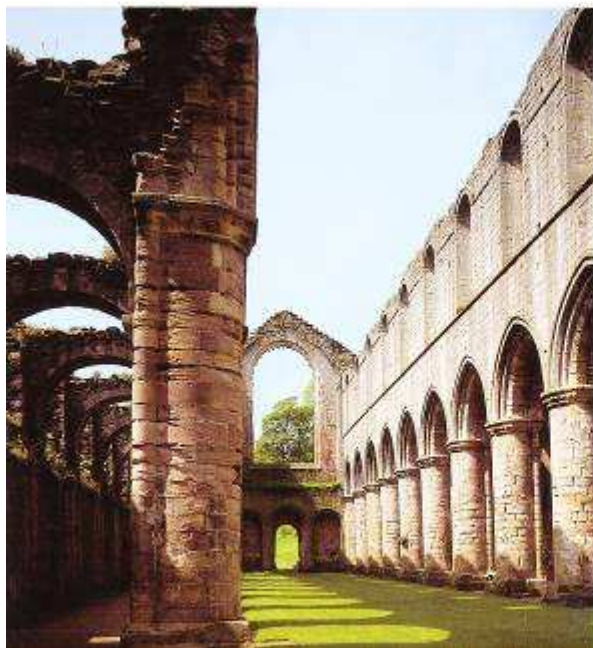

Petersborough. katedrála, det. mladšího stropu ilustrujícího pův. řešení

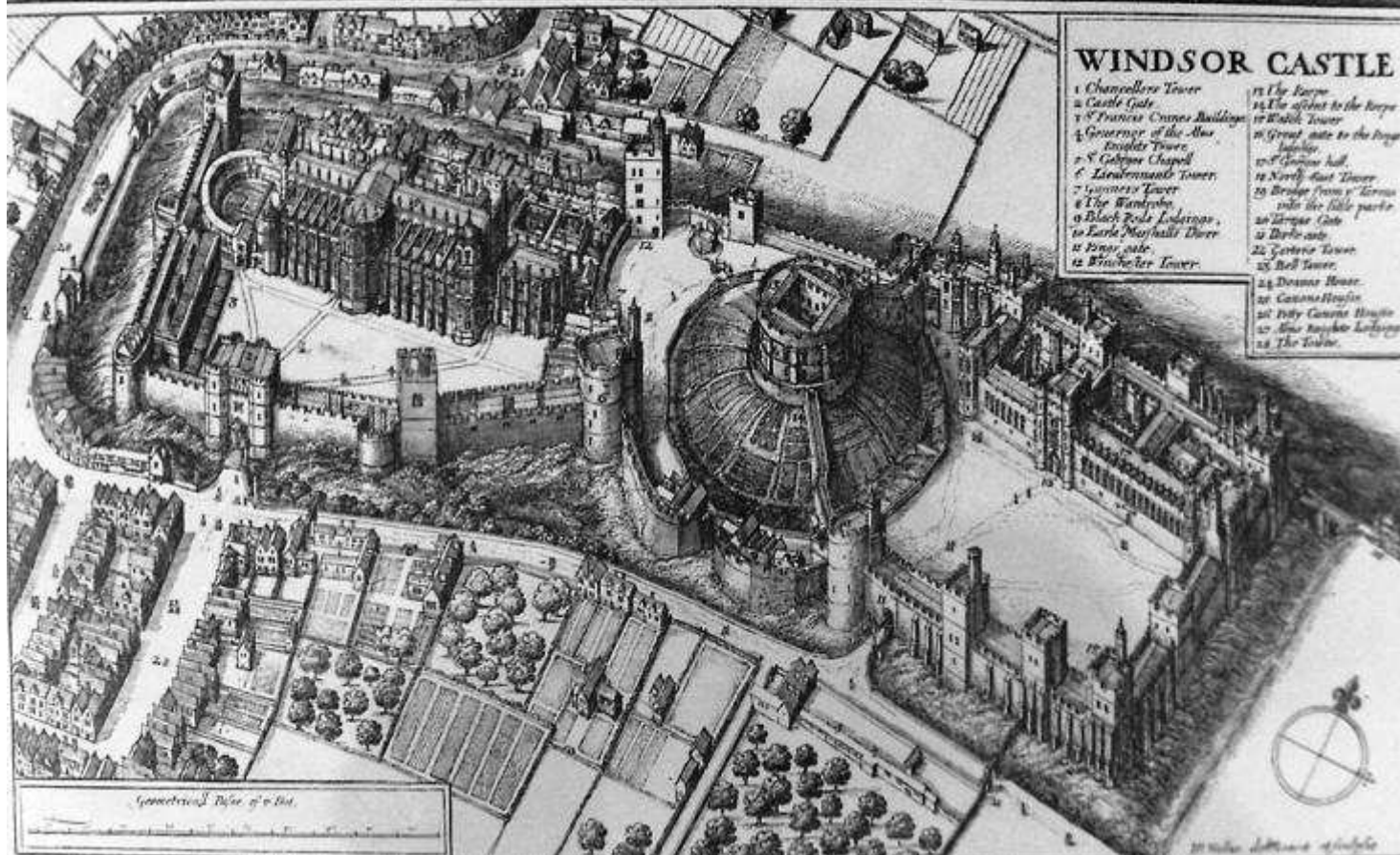
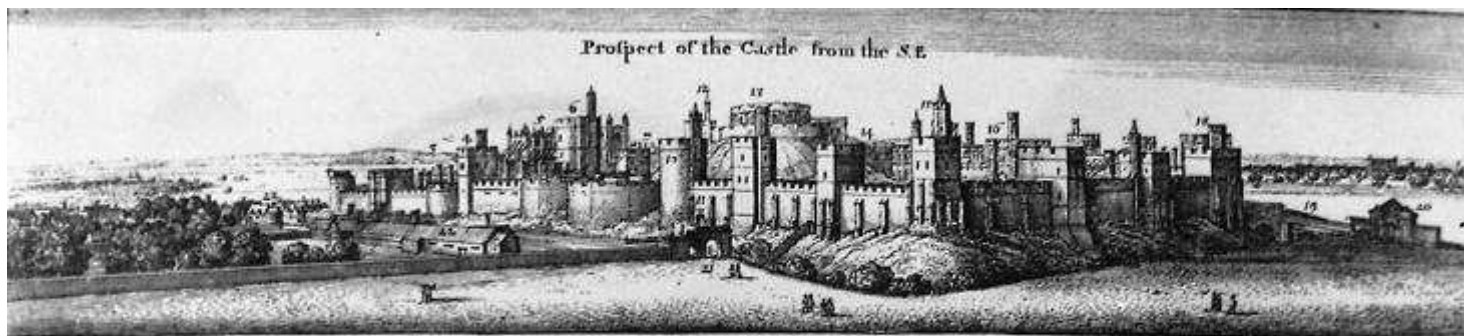

Cambridge, kostel Božího hrobu, kol. 1120

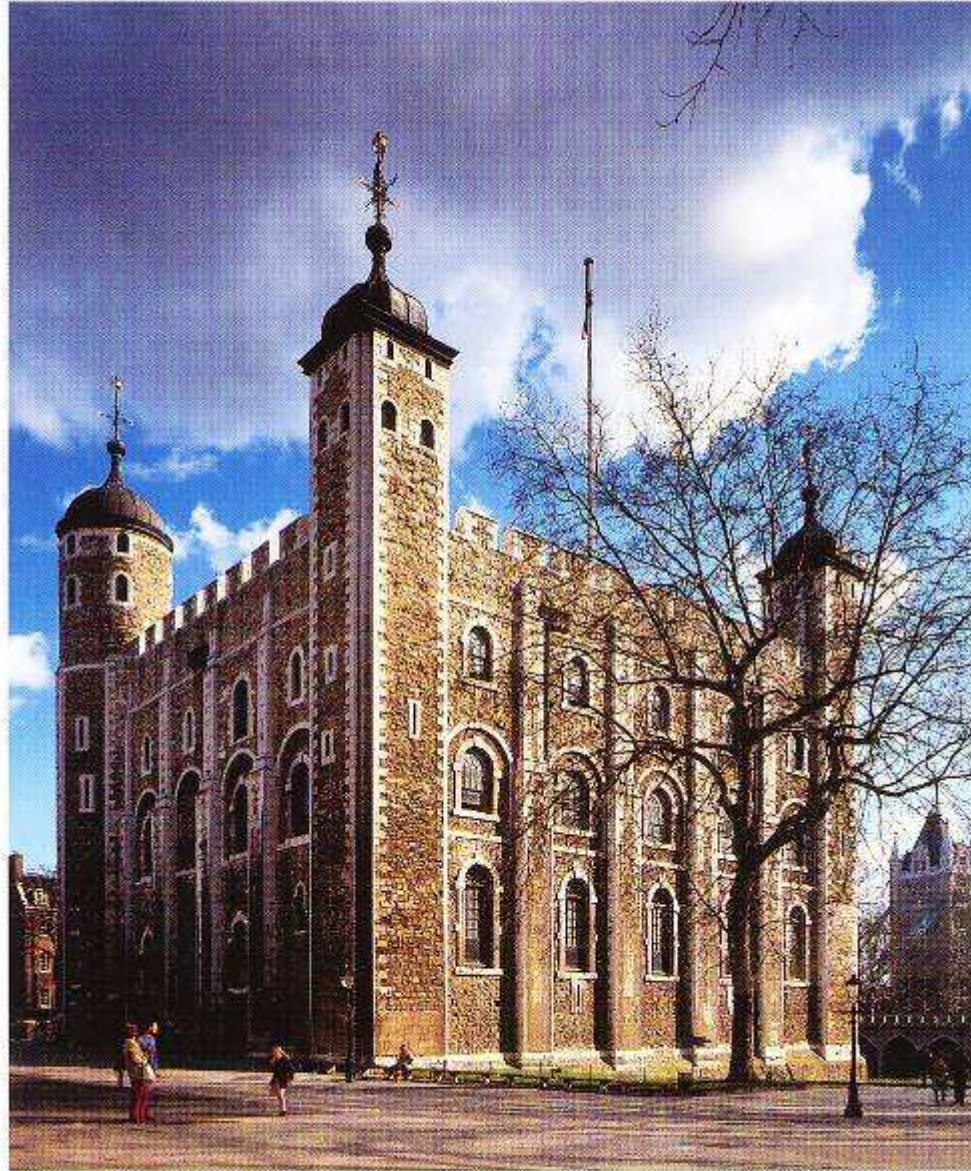

Fountains, cist. opatsví zal. 1135, přímé francouzské vlivy

Hrad Windsor, rytina V. Holara

Londýn, Tower, kol. 1078

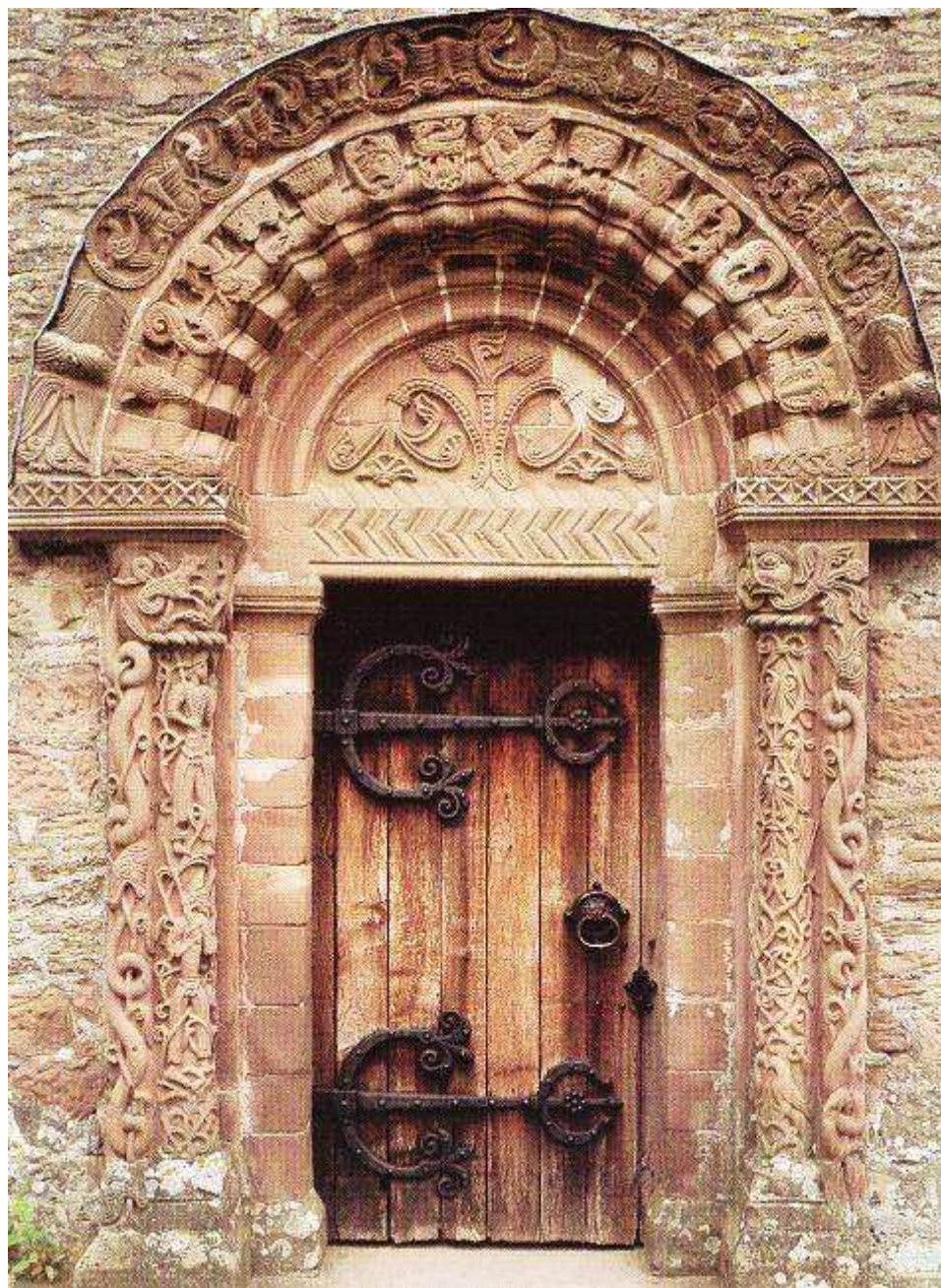
Londýn Tower konec 11. st

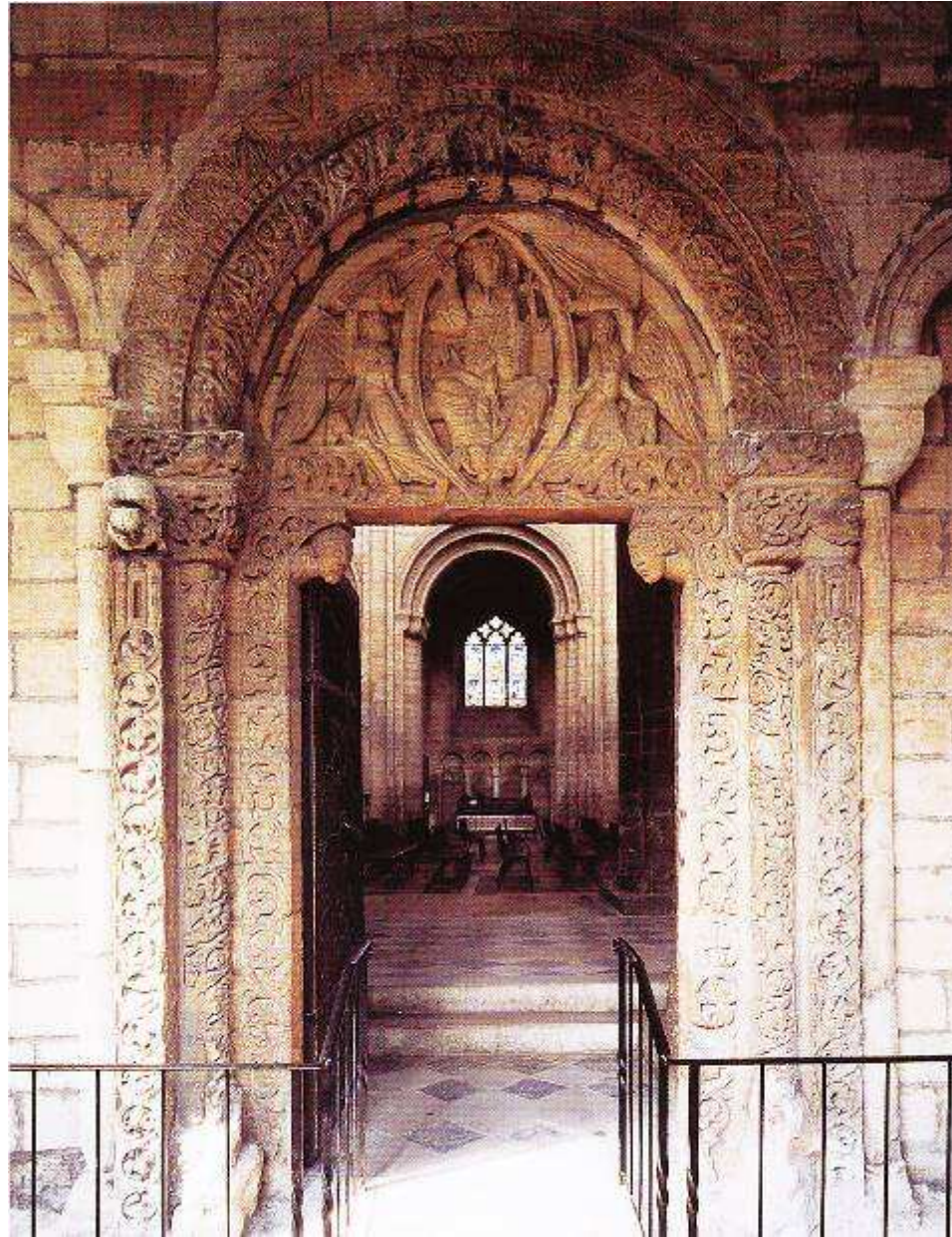
Hrad Rochester, konec 11. st

Rochester, interiér donjonu

Ely, katedrála, převorské dveře, před 1135

Kilpeck, kostel P. Marie a sv. Davida, hl. portál, před 1140

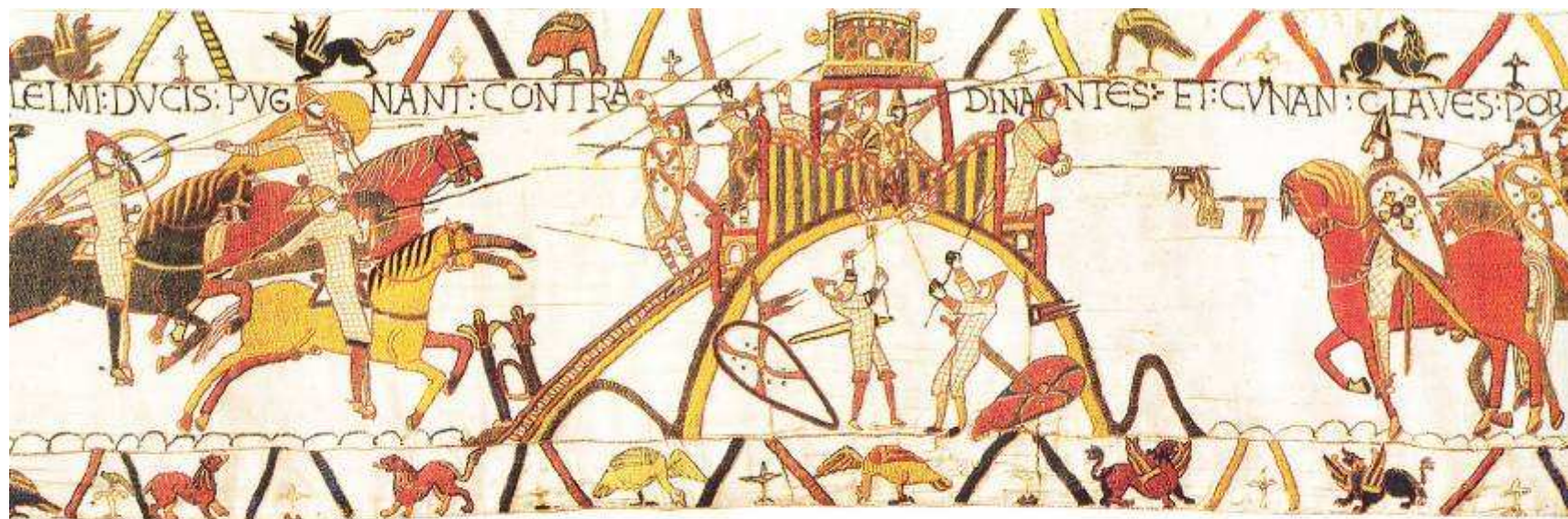
Hlavní portály, Patrixbourne, Barfreston, vše před r. 1200

Winchesterská bible, iniciály H a B, 1160-1170

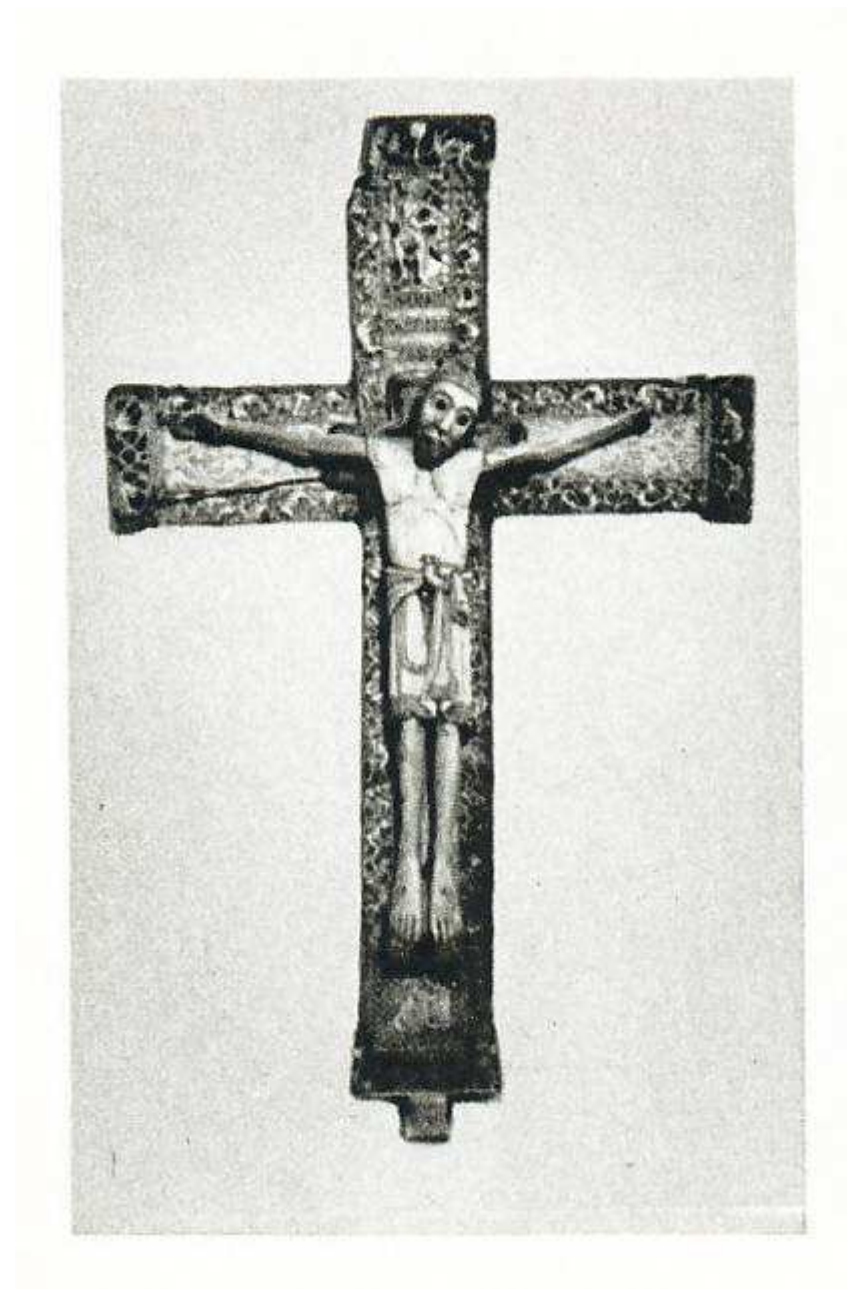
Winchesterská bible, Eliáš, 1160-1170

Tapisérie z Bayeux, 1077-1082

Canterbury, katedrála, sv. Pavel (hází hada do ohně). 3. čtvrt. 12. stol

Kříž ze slonoviny, 12. stol. Museo AStrq. nacional, Madrid

Klanění Tří králů, velrybí kostice, 12.Londýn, Victoria and Albert Museum stol.